

अध्याय एक शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक “कक्षा छ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन” रहेको छ ।

१.२ शोधप्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत दोस्रो वर्षको पाठ्यांश सङ्ख्या ५९८ (नेपा.शि.) को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको हो ।

१.३ समस्याकथन

ज्ञान आर्जनको माध्यम भाषा हो । भाषाको माध्यमबाट नै हामी अरूले लेखेका लेख रचना, बोलेका विचारको सार कुरा ग्रहण गर्दछौं । ज्ञान आर्जनको माध्यममा पढाइ एक सशक्त माध्यमको रूपमा रहेको छ । ज्ञान आर्जनका लागि पढाइ सीपको साथै पठनबोध सीप तथा क्षमता पनि विकास हुनु आवश्यक देखिन्छ । पठनबोध क्षमता विना विद्यार्थीहरू आवश्यक ज्ञान प्राप्त गर्न सक्दैनन् । उपयुक्त पठनबोध क्षमता विना जतिसुकै उपयुक्त पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरे तापनि सम्पूर्ण कुरा व्यर्थ रहन्छ । अतः विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन आवश्यक देखिन्छ । यस अध्ययनको लक्ष्य ‘कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन’ रहेकाले विद्यार्थीको पठनबोध क्षमतासँग परिचित हुन आवश्यक छ । यहाँ उक्त समस्यासँग सम्बन्धित निम्नलिखित समस्याहरूलाई बुँदागत रूपमा उल्लेख गरिएको छ :

- (क) कक्षा छ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता के-कस्तो छ ?
- (ख) स्थानीयता, भाषिक पृष्ठभूमि, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा उक्त कक्षाका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता के कस्तो छ ?
- (ग) पठनबोध क्षमतामा के-कस्ता पक्षहरूले बढी प्रभाव पारेका छन् ?

- (घ) पठनबोध क्षमताको अभिवृद्धिका लागि के-कस्ता उपायहरू बढी सान्दर्भिक हुन्छन् ।

१.४ अध्ययनका उद्देश्य

प्रस्तुत अध्ययनका निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन्:

- (क) कक्षा छ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पहिल्याउनु,
(ख) उक्त विद्यार्थीहरूको स्थानीयता भाषिक पृष्ठभूमि, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा पठनबोध क्षमताको पहिचान गर्नु,
(ग) उक्त समूहबीच पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु,
(घ) उक्त विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पाठ्य उद्धरणका बीच पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक स्थिति पहिचान गर्नु,
(ङ) पठनबोध क्षमताको अभिवृद्धिका लागि उपायहरू पहिल्याउनु ।

१.५ प्राक्कल्पना

प्रस्तुत अध्ययनका निम्नलिखित प्राक्कल्पनाहरू रहेका छन्:

- (क) गाउँ र नगरका विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन ।
(ख) निजी र सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन ।
(ग) छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन ।
(घ) नेपाली मातृभाषी र विमातृभाषी विद्यार्थीको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन ।

१.६ अध्ययनको महत्त्व

भाषिक सीपका माध्यमबाट भाषाका लिखित र मौखिक दुवै रूपलाई आर्जन गर्न सकिन्छ । भाषिक सीपमा दक्षता हासिल गर्ने क्रममा पढाइ सीपको विकास गर्न

सकिन्छ । त्यसैले भाषिक सीपमा पठनबोध क्षमताको महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ । विद्यार्थीहरूमा पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको खण्डमा उनीहरूको अभिव्यक्ति क्षमतामा पनि त्यसको असर पर्ने हुन्छ । पठनबोध क्षमतामा हुने कमजोरीले केवल भाषिक सीप विकासमा मात्र नभएर अन्य विषयको ज्ञानार्जनमा पनि प्रभाव परेको हुन्छ । विद्यार्थीहरूमा पठनबोधसम्बन्धी आवश्यक विकास नभएको खण्डमा सम्बन्धित तहका लागि निर्माण गरिएको पाठ्यक्रमको उद्देश्य पूरा हुन सक्दैन । त्यसैले पाठ्यक्रममा तोकिएका उद्देश्यहरू के कति पूरा हुन सके यसका लागि पठनबोध क्षमताको अध्ययन आवश्यक देखिन्छ ।

भाषा पाठ्यक्रमविद्लाई उक्त पाठ्यक्रम सुधार एवम् परिमार्जन गर्नमा, पाठ्यपुस्तकमा प्रभावकारी एवम् उद्देश्यमूलक विषयवस्तु चयन गर्नमा, शिक्षकलाई विद्यार्थीको स्तरसापेक्ष स्तरीय रूपबाट शिक्षण विधि एवम् प्रक्रियालाई अगाडि बढाउनमा र समग्रमा विद्यार्थीहरूको बोध क्षमतालाई बुझेर शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी, व्यवस्थित एवम् उद्देश्यपूर्ण बनाउनमा पठनबोध क्षमताको अध्ययनबाट सहयोग पुग्ने हुँदा यस किसिमको अध्ययन महत्वपूर्ण हुने देखिन्छ ।

१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन

प्रस्तुत अध्ययनलाई निम्नानुसार सीमाङ्कन गरिएको छ :

- (क) काठमाडौं उपत्यकाका १० वटा विद्यालयहरूका १०० जना विद्यार्थीहरूमा,
- (ख) काठमाडौं उपत्यकाका पाँच निजी र पाँच सार्वजनिक विद्यालयहरूमा,
- (ग) कक्षा छ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता परीक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषणमा,
- (घ) कक्षा छ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको स्थानीयता, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृति, भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा पठनबोध क्षमताको अध्ययनमा ।

१.८ पूर्वकार्यको समीक्षा

कुनै पनि अध्ययन गर्नुभन्दा पहिले त्यस विषयसँग सम्बन्धित अगाडि नै आइसकेका अनुसन्धानहरूको सिंहावलोकन गर्नु आवश्यक हुन्छ । जसले गर्दा एउटै विषयसँग सम्बन्धित अनुसन्धानमा पटकपटक दोहोरिने सम्भावना पनि रहँदैन ।

वास्तवमा पठनबोधविना शिक्षण सिकाइ सफल, प्रभावकारी एवम् उद्देश्यमूलक हुन सक्दैन । त्यसैले प्रस्तुत “कक्षा छ, पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन” सँग सम्बन्धित अनुसन्धानहरू हालसम्म नभएकाले उक्त शीर्षक शोधका लागि महत्वपूर्ण भएका अध्येताको ठहर छ । पठनबोधसँग सम्बन्धित अध्ययनहरू निकै सीमित मात्रामा भएको पाइन्छ; यहाँ तिनै अध्ययनहरूलाई पूर्वकार्यको रूपमा प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरिएको छ :-

- (क) वि.सं. २०३९ सालमा रेणुका शाक्यद्वारा “पठनबोध एक अध्ययन (सामाजिक कथा विधा कक्षा आठ)” शीर्षकमा बोध के हो र बोधको उत्तर कसरी दिनुपर्दछ भन्ने कुरा प्रष्ट्याउन अध्ययन भएको पाइन्छ । अध्येताले सम्बन्धित कक्षाका विद्यार्थीहरूमा पठनबोध क्षमताको विकास स्तरभन्दा निकै न्यून रहेको निष्कर्ष निकालेका छन् ।
- (ख) शंकरकुमार राईद्वारा २०३९ सालमै “दशौं श्रेणीमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको मौन पठनबोध एक अध्ययन” शीर्षकमा अध्ययन भएको पाइन्छ । जसको प्रमुख उद्देश्य विद्यार्थीहरूमा रहेको मौन पठनबोध क्षमता पहिचान गर्नु र यसमा देखापरेका कमीकमजोरीलाई केलाई सुझाव दिनु रहेको छ ।
- (ग) २०५२ सालमा केदारप्रसाद शर्माद्वारा प्राथमिक तहका नेपाली भाषा विषयका सरकारी पाठ्यपुस्तकको बोधगम्यता सम्बन्धी अध्ययन गरेको पाइन्छ । उक्त अध्ययनमा प्राथमिक तहका सरकारी पाठ्यपुस्तक बोधगम्यनै भएका तर भाषिक तथा क्षेत्रगत आधारमा नेपाली मातृभाषाका विद्यार्थीभन्दा नेपाली मातृभाषा नभएका विद्यार्थीहरू र पहाड तथा काठमाडौं उपत्यकाका

विद्यार्थीहरूभन्दा तराइका विद्यार्थीहरू प्राथमिक तहको नेपाली भाषाको पाठ्यपुस्तक बोध गर्न पर्याप्त सक्षम नभएका भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

- (घ) वि.सं. २०५६ सालमा विष्णुहरि घिमिरेद्वारा “हाम्रो नेपाली किताव कक्षा आठको बोधगम्यता अध्ययन” शीर्षकमा अध्ययन गरिएको पाइन्छ । यस अध्ययनको मूल उद्देश्य कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको बोधगम्यता सम्बन्धी क्षमताको पहिचान गर्नु रहेको छ ।
- (ङ) वि.सं. २०६० सालमा गुरुप्रसाद गौतम उपाध्यायद्वारा “कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन” शीर्षकमा अध्ययन गरेको पाइन्छ । सल्यान र दाङ जिल्लाका सार्वजनिक विद्यालयहरूलाई नमुना छनौट गरी गरिएको अध्ययनमा विद्यार्थीहरूका पठनबोध क्षमता निकै कमजोर स्थितिमा रहेको निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ ।
- (च) वि.सं. २०६२ सालमा कृष्णप्रसाद ज्ञवालीद्वारा ‘कक्षा दसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन’ शीर्षकमा अध्ययन भएको पाइन्छ । उक्त अध्ययन कक्षा दसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पहिल्याउनु, स्थानीयता, भाषिक पृष्ठभूमि, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृति र जातीयताका आधारमा उक्त कक्षाका विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको पहिचान गर्नु र पठनबोध क्षमताको अभिवृद्धिका लागि आवश्यक सुझाव पेस गर्नु जस्ता प्रमुख उद्देश्यहरूमा केन्द्रित रहेको पाइन्छ ।

१.९ अध्ययन विधि

अनुसन्धान एक औपचारिक एवम् व्यवस्थित कार्य भएकाले यसमा विषयसँग सम्बन्धित खास विधिहरूको उपयोग गरिएको छ । शोधकार्यलाई गन्तव्यतर्फ डोच्याउनका लागि सुस्पष्ट अध्ययन विधिको आवश्यकता पर्ने भएकाले अध्ययन विधिको विवरण सवैभन्दा महत्वपूर्ण विषय हो ।

प्रस्तुत अध्ययन कक्षा ६ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । ‘कक्षा ६ पूरा गरेका विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको

अध्ययन' शीर्षक विद्यार्थीहरूसँग सोभै सम्बन्धित भएकाले उनीहरूलाई नै केन्द्रविन्दु मानी मूलतः सर्वेक्षण विधिलाई आधार बनाई अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ । अध्ययनको सिलसिलामा अबलम्बन गरिएका विधि एवम् प्रक्रियाको रूपरेखालाई यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

जनसङ्ख्या

प्रस्तुत अध्ययनमा कक्षा ६ पूरा गरी कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिएको छ । तर अध्ययनको प्रयोजन, समय, लगानी र देशको उत्पन्न विषम परिस्थितिका कारणले सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूमा अध्ययन गर्न नसकिने भएकाले काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुर जिल्लाका निजी तथा सार्वजनिक विद्यालयका कक्षा ६ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूमात्र यस अध्ययनका जनसङ्ख्याका रूपमा रहेका छन् ।

प्रतिनिधि नमुना

अनुसन्धानको व्याख्या तथा विश्लेषण गर्दा सम्पूर्ण जनसङ्ख्याबाट लिइएको नमुना महत्वपूर्ण हुने भएतापनि समयको परिधि, भौगोलिक विषमता, देशमा उत्पन्न असहज परिस्थिति, आर्थिक कठिनाइ जस्ता विविध कारणले गर्दा काठमाडौं उपत्यकाका काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुर जिल्लाका कम्तिमा दुई-दुईवटा विद्यालय पर्ने गरी जम्मा दशवटा विद्यालय छनोट गरिएको छ । जसमा नगर र ग्रामीण क्षेत्रमा अवस्थित पाँचवटा निजी र पाँचवटा सरकारी विद्यालय रहेका छन् ।

काठमाडौं जिल्लाका सार्वजनिक विद्यालयमा धुम्बाराही नि.मा.वि., धुम्बाराही र नेपाल राष्ट्रिय उ.मा.वि., मनमैजु, रहेका छन् भने निजी विद्यालयमा नवज्योति उच्च.मा.वि., कोटेश्वर र न्यू सिरस इङ्लिस स्कुल, मनमैजु गरी जम्मा चारवटा विद्यालय छनोट गरिएको छ त्यस्तै ललितपुर जिल्लामा सार्वजनिकतर्फ प्रगति मा.वि. पुलचोक र निजीतर्फ इन्द्रेणी मा.वि. ठेचो गरी जम्मा दुईवटा विद्यालय रहेका छन् । त्यस्तै भक्तपुर जिल्लामा सार्वजनिक तर्फ धौलागिरी मा.वि. चाँगु र चाँगुनारायण उच्च मा.वि., दुवाकोट रहेका छन् भने निजी तर्फ एभरेष्ट इङ्लिस स्कुल र एन्टिक भाँदगाउँ

स्कूल, भक्तपुर गरी जम्मा चारवटा विद्यालयहरूको छनोट गरिएको छ । उपर्युक्त प्रत्येक विद्यालयबाट दश दश जनाका दरले जम्मा १०० (एक सय) विद्यार्थीहरूमा ५० जना छात्रा र ५० जना छात्र रहेका छन् । यसरी यस अध्ययनको लागि जम्मा १० वटा विद्यालयका १०० जना विद्यार्थीहरू प्रतिनिधि नमुना छनोट गरिएको छ ।

सामग्री निर्माण

कुनै पनि शोधकार्यलाई अगाडि बढाउनका लागि सर्वप्रथम अध्ययनको प्रकृतिअनुसार सामग्री निर्माण गरिनुपर्दछ । प्रस्तुत अध्ययनमा प्रयोग गरिने सामग्री निर्माण गर्ने क्रममा दृष्टांश र अदृष्टांश गरी दुई किसिमका गद्यांश छनोट गरिएको छ । दृष्टांश गद्यांश अन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित 'हाम्रो नेपाली किताब' कक्षा ६ मा समाविष्ट 'युधिष्ठिरको परीक्षा (कथा) र 'सामाजिक मेलमिलाप' (निबन्ध)लाई छनोट गरिएको छ । 'युधिष्ठिरको परीक्षा' शीर्षक गद्यांशबाट बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू निर्माण गरिएको छ भने 'सामाजिक मेलमिलाप' शीर्षक गद्यांशबाट क्लोज परीक्षणका लागि अनुच्छेदका छैनौं छैटौं शब्द हटाई खाली ठाउँमा हटाएका शब्द भने प्रश्न बनाइएको छ ।

अदृष्टांश गद्यांश छनोट गर्दा विद्यार्थीहरूको तह र स्तरलाई समेत मध्यनजर गरी बेगेन्द्र सुब्बा र रामचन्द्र खनालद्वारा लिखित 'रसिलो नेपाली' भाग ५ मा समाविष्ट 'अब त्यसो गर्दिन आमा' र 'स्वयम्भूबाट हेर्दा' गद्यांशलाई छनोट गरिएको छ । 'अब त्यसो गर्दिन आमा' शीर्षक गद्यांशबाट बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू तयार गरिएको छ भने 'स्वयम्भूबाट हेर्दा' शीर्षक गद्यांशबाट क्लोज परीक्षणका लागि अनुच्छेदबाट छैटौं छैटौं शब्द हटाई खाली ठाउँमा हटाएका शब्द भने प्रश्न निर्माण गरिएको छ । यसरी समग्रमा दृष्टांशबाट दुई र अदृष्टांशबाट दुई गरी जम्मा चार गद्यांशबाट बहुवैकल्पिक र क्लोज परीक्षण गरी दुई किसिमका प्रश्न तयार गरिएको छ ।

पूर्वपरीक्षण

शोध निर्देशक तथा सम्बन्धित विषय विशेषज्ञबाट आवश्यक सल्लाह लिई तयार पारेको प्रश्नहरूलाई संशोधन र सम्पादन गरिएको थियो । सम्पादित प्रश्नहरूलाई काठमाडौं स्थित 'श्री दुर्गा भावनी एकेडेमी' धुम्बाराहीका कक्षा सातमा अध्ययनरत ५० जना विद्यार्थी छनोट गरी परीक्षण गरिएको थियो । पूर्वपरीक्षणपश्चात् प्रत्येक प्रश्नका विद्यार्थीहरूको प्राप्ताङ्कको आधारमा प्रश्नहरूको कठिनाइस्तर तथा विभेददर्शी सूचकका आधारमा प्रश्नहरू विश्लेषण गरिएको थियो । उक्त विश्लेषणबाट देखिएका कठिन एवम् सरल प्रश्नहरू तथा सम्पादन सम्बन्धी भएका त्रुटिहरूलाई शोध निर्देशकको सल्लाह बमोजिम परिमार्जन गरिएको थियो । यसरी परिमार्जित प्रश्नहरूलाई पुनः सम्पादन गरी अन्तिम रूप दिइएको थियो ।

परीक्षणको कार्यान्वयन

अध्ययनका लागि परीक्षणीय सामग्रीलाई अन्तिम रूप प्रदान गरिसकेपछि, सम्बन्धित विद्यालयमा गई प्रधानाध्यापकसँग सम्पर्क गरी परीक्षणका लागि विद्यार्थीलाई उपलब्ध गराइ दिनु हुन अनुरोध गरियो । त्यसपछि विद्यार्थीहरूलाई शान्त, स्वच्छ, स्वतन्त्र एवम् भयरहित वातावरण सिर्जना गर्नका लागि परीक्षा सञ्चालनपूर्व परीक्षणबाट प्राप्त अङ्कलाई गोप्य राखिने कुरामा विश्वस्त पारियो । परीक्षणबाट प्राप्त अङ्कलाई बढीभन्दा बढी विश्वसनीय र वैध बनाउनका लागि परीक्षाको मर्यादाविपरीत विद्यार्थीबाट हुन सक्ने सम्भावित अनियमित कार्यकलापहरूप्रति विशेष सजगता अपनाई परीक्षणपूर्व नै परीक्षा सञ्चालनको क्रममा उनीहरूले पालना गर्नुपर्ने नियमहरूको बारेमा अवगत गराइयो । त्यसपछि परीक्षाको समयावधि बनाएर परीक्षा सञ्चालन गरियो ।

परीक्षणको अवधिभर कक्षाको वातावरणलाई खलबल पुऱ्याउने तत्वहरूलाई पूर्णतः नियन्त्रण गरिएको थियो । परीक्षाको न्यूनतम समय नतोकिए तापनि अधिकतम ५० मिनेटको समय दिइएको थियो भने छुट्टै उत्तरपुस्तिकामा उत्तर दिने व्यवस्था

नमिलाई प्रश्नपत्रमा नै उत्तर लेख्ने व्यवस्था लाइएको थियो । तोकिएको समयावधि सकिएपछि उत्तरपुस्तिका सङ्कलन गरिएको थियो ।

तथ्य सङ्कलन

परीक्षा सम्पन्न भए पश्चात विद्यार्थीहरूले दिएको उत्तरको परीक्षणबाट प्राप्त अङ्क नै यस अध्ययनको तथ्य हो । विद्यार्थीहरूको उत्तर पुस्तिका सङ्कलन पश्चात् प्रश्नहरूको उत्तरकुञ्जका तयार पारियो । उत्तर कुञ्जकामा प्रत्येक बहुवैकल्पिक प्रश्नहरूको एक सही उत्तरका लागि १ अङ्कका दरले ३० प्रश्नहरूको ३० अङ्क र क्लोक परीक्षण प्रश्नका लागि एक सही उत्तर भरेबापत १ अङ्कका दरले २० वटा खाली ठाउँ दिइ २० अङ्क दिने गरी जम्मा ५० अङ्कमा वा पूर्णाङ्कमा उत्तर पुस्तिकाको जाँच गरियो । तथ्य सङ्कलनका लागि उत्तरपुस्तिकामा अङ्कित गरिएको प्राप्ताङ्कलाई स्थानीयता, भाषिक पृष्ठभूमि, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृति आदि समूहहरूमा वर्गीकरण गरी तालिकीकरणको माध्यमबाट छुट्टाछुट्टै रूपमा वर्गीकरण गरियो ।

तथ्यको व्याख्या तथा विश्लेषण

प्राप्त तथ्यहरूको व्याख्या तथा विश्लेषणका लागि उत्तरपुस्तिका परीक्षणबाट प्राप्त अङ्कबाट सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूको मध्यमान निकालियो । प्राप्त अङ्कलाई स्थानीयता, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृति, भाषिक पृष्ठभूमि आदि समूहका आधारमा समग्र, दृष्टांश तथा अदृष्टांश पठनबोध क्षमतामा प्राप्ताङ्कलाई प्रतिशत गणना गरियो । समग्र तथा समूहगत रूपमा मध्यमान निकालियो । यिनै प्रतिशत र मध्यमानको आधारमा समग्र तथा समूहहरूको क्षमतालाई व्याख्या विश्लेषण गर्ने काम गरियो । समूहगत र समग्र आधारमा विद्यार्थीहरूको प्राप्ताङ्कमाके-कति भिन्नता छ, भनेर जान्नका लागि मानक विचलन निकालियो । यसका साथै एकै समूहका दुई भिन्न समूहबीच ङ् मानका आधारमा तुलनात्मक विश्लेषण गरियो ।

प्रस्तुत अध्ययनका क्रममा उपयोगमा ल्याइएका साङ्खिकीय सूत्रहरू निम्न रहेका छन् :

(क) मध्यमान ९:भवल०

$$\bar{h} = \frac{kh}{l}$$

यहाँ,

$$\bar{h} = \text{मध्यमान}$$

$\square$ h . प्राप्ताङ्कको कुल योग

l . जम्मा सङ्ख्या

(ख) मनक विचलन ९क्तबलमबचम मभखष्वतष्यल०

यहाँ,

$$\square = \sqrt{\frac{kh^2}{l}}$$

$\square$. मानक विचलन

$$h = \bar{h} \left(\frac{\sigma}{\bar{h}} \right)$$

l . जम्मा सङ्ख्या

(ग) त त्भकत

$$t = \frac{\bar{h}_1 \left(\frac{\bar{h}_2}{\bar{h}_1} \right)}{\sqrt{\frac{k_1}{l_1} \cdot \frac{k_2}{l_2}}}$$

यहाँ,

$\bar{h}_1$. पहिलो समूहको मध्यमान

$\bar{h}_2$. दोस्रो समूहको मध्यमान

□_१ . पहिलो समूहको मानक विचलन

□_२ . दोस्रो समूहको मानक विचलन

ल_१ . पहिलो समूहको जम्मा सङ्ख्या

ल_२ . दोस्रो समूहको जम्मान सङ्ख्या

१.१० शोध प्रतिवेदनको रूपरेखा

अध्याय एक	: शोधपरिचय
अध्याय दुई	: सैद्धान्तिक परिचय
अध्याय तीन	: व्याख्या र विश्लेषण
अध्याय चार	: तुलनात्मक विश्लेषण
अध्याय पाँच	: निष्कर्ष र सुझाव
सन्दर्भग्रन्थसूची	
परिशिष्ट ।	

अध्याय दुई सैद्धान्तिक परिचय

२.१ बोधको परिचय

‘बोध’ शब्द ‘बुध्’ धातुमा ‘ञ’ प्रत्यय लागेर बनेको हो, जसको अर्थ हुन्छ, ‘बुभ्नु’ । कुनै लिखित वा मौखिक अभिव्यक्तिलाई पढेर वा सुनेर मूल आशय पहिल्याउनु बोधको कार्य हो । भाषाको आदानात्मक र प्रदानात्मक सीपमध्ये बोध आदानात्मक सीपअन्तर्गत पर्दछ । कुनै कुरा व्यक्त गर्नुभन्दा पहिले सो कुरा बुभ्नु पर्ने भएकाले बोधलाई अभिव्यक्तिको पूर्वसर्तका रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ, किनभने व्यक्तिमा अभिव्यक्ति क्षमताको विकास सुरु हुनुभन्दा पहिले बोध क्षमताको विकास हुन थालेको हुन्छ । तसर्थ बोध बुभ्ने, सोच्ने र स्मरण कार्य हो । बोधलाई निम्नलिखित परिभाषामा समेट्ने प्रयास गरिएको छ :

बोध भन्नाले सुनेर वा पढेर बुभ्ने क्षमता वा सीप जान्ने वा बुभ्ने काम, समझ, जानकारी बुझिन्छ (नेवृश, २०५८ : ९२९) ।

भाषिक सन्दर्भमा बोधको अर्थ सामान्यतः सुनेका र पढेका सामग्रीहरूको अर्थ बुझाइ भए पनि व्यापक रूपमा कुनै मौखिक, लिखित वा अमूर्त सन्देशको अभिप्राय बुभ्नु बोध हो (शर्मा र पौडेल, २०६० : १०७) ।

बोधको मुख्य तात्पर्य वक्ताले लेख्य वा कथ्य रूपमा प्रकट गरेका अभिव्यक्ति ग्रहण गर्नसँग सम्बद्ध छ । त्यसैले यसलाई ग्रहण शक्ति वा क्षमता पनि भनिन्छ (पराजुली, २०४९ : ११) ।

सुनेर, पढेर, हेरेर कुनै कुरा बुभ्ने काम वा क्षमता, ज्ञान, अनुभव, समझ, सोच, सम्झना, अनुभूति आदिलाई बोधका रूपमा अर्थ्याउन सकिन्छ (प्रनेश, २०६१: ७३७) ।

अङ्ग्रेजीमा बोधलाई ‘कम्प्रिहेन्सन’ भनिन्छ । जसको अर्थ दिमागी कार्य, समझ शक्ति, भाषिक क्षमताको विकास वा परीक्षणका निमित्त गरिने अभ्यास हुन्छ । क्याम्ब्रिज अन्तर्राष्ट्रिय शब्दकोशले कुनै पनि अवस्था तथ्यको सचेत तथा पूर्ण रूपले बुभ्ने क्षमता

तथा एउटा अभ्यास जसले प्रश्नहरू सोचेर अथवा पढ्न दिएर विद्यार्थीको बुझाइलाई जान्ने प्रक्रिया भनी अर्थ्याएको पाइन्छ । मा.वि. तहको अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिकामा उल्लेख भएअनुसार बोध गर्ने प्रक्रियामा बोधकर्ताले अभिव्यक्तिको मनन गर्दै प्रस्तुत अभिव्यक्ति व्यक्त भएका विचार वा धारणासँग सम्बन्ध राख्छ र स्वीकार्य ताका आधारमा छनौटद्वारा बोधतत्व खोजी त्यसलाई पक्रने कार्य गर्दछ ।

सामान्यतः भाषा सिकाइ शिक्षणका सन्दर्भमा भाषिक अभिव्यक्तिको बुझाइलाई बोध मानिन्छ । भाषिक पूर्वानुभव र लिपिबद्धतासँगको परिचय मात्र बोधका लागि पर्याप्त हुँदैन । यसमा अभिव्यक्ति विचारसँगको पूर्वानुभवसमेत बोद्धामा केही न केही रूपमा हुन आवश्यक मानिन्छ । (अधिकारी, २०५९ : ११६) । बोधले भाषिक सामग्री (मौखिक : ध्वन्यात्मक र लिखित: लिपिबद्ध) मा अभिव्यक्त कुराको मौखिक अभिव्यक्तिमा ध्वन्यात्मक माध्यमबाट र लिखित अभिव्यक्तिमा चाहिँ लेख्य माध्यमबाट बोद्धाले प्राप्त गर्दछ ।

उपर्युक्त उल्लिखित विभिन्न परिभाषा एवम् अर्थका आधारमा बोध शब्दलाई बुझ्ने क्षमता, समझ, जानकारी, ज्ञान, अनुभव, सम्झना, सोच, अनुभूति समझशक्ति, भाषिक क्षमताको विकास, सचेत तथा पूर्ण रूपले बुझ्ने क्षमता, दिमागी कार्य,ग्रहण शक्ति आदिका रूपमा लिइएको पाइन्छ तापनि यस अध्ययनमा 'बोध' शब्द पठनबोधसँग सम्बन्धित भएकाले निष्कर्षमा हामी के भन्न सक्छौं भने लिपिबद्ध रूपमा उतारिएको भाषिक सामग्रीलाई आँखा र दिमागको उपयोगद्वारा गहन एवम् गम्भीर रूपमा अध्ययन गरी त्यसको सारतत्व, मूलमर्म वा विचार ग्रण गर्न सक्ने खुबी वा क्षमता नै बोध हो ।

२.२ बोधका प्रकार

२.२.१ श्रुतिबोध

श्रुतिबोध श्रवणकला विकासको महत्वपूर्ण आधार हो । भाषाको विकास श्रुतिबाटै आरम्भ हुने भएकाले श्रुतिबोध क्षमता विकास भाषा शिक्षणको प्रमुख

आधारविन्दु मान्न सकिन्छ । यसले वक्ताको मौखिक अभिव्यक्तिलाई श्रोताले सुनेर बुझ्ने प्रक्रियासँग सम्बन्ध राख्दछ । भाषाका प्रमुख पक्ष बोध र अभिव्यक्तिमध्ये श्रुतिबोध ग्रहण पक्षसँग सम्बन्धित मानिन्छ । यो अभिव्यक्तिको पूर्वसर्त हो । बोधविहीन सुनाइ प्रायः निरर्थक सावित हुन्छ । बोधविनाको श्रुतिलाई वास्तविक सुनाइ भन्न मिल्दैन । श्रुतिबोध मौखिक भाषाको बोध भएकाले यस कार्यमा आवश्यकताअनुरूप वक्ताको हाउभाउ, अङ्गसञ्चालन, चेष्टा, लय, आघात जस्ता भाषिकतेर तत्वलाई मूल भाषिक अभिव्यक्तिसँग मुछेर बुझ्ने कोसिस गर्नुपर्छ । श्रुतिबोधविनाको अभिव्यक्तिमा अर्थको अनर्थ लाग्ने, विचारलाई प्रभावकारी ढङ्गले व्यक्त गर्न नसकिने, एउटै कुरा पटकपटक दोहोरिन जाने हुँदा अभिव्यक्ति दिनुभन्दा पहिला वक्ताले भनेका कुरालाई राम्रोसँग सुनेर बुझ्ने कोसिस गर्नुपर्दछ । श्रुतिबोधमा देखापर्ने कमजोरीले गर्दा व्यक्तिको सोचाइ र बोलाई अझ भनी भने काम गराइमा समेत गलत असर पर्न जाने हुन्छ । यसको राम्रो विकासले बोलाई र सोचाइ मात्र नभएर पढाइ र लेखाइजस्ता अन्य सीपहरूमा पाइने कतिपय कमजोरी हटाउन र ती सीपहरूको विकासमा आवश्यक हुने भाषिक क्षमतागत पृष्ठभूमि तयार पार्न निकै सघाउ पुग्दछ ।

प्रारम्भिक कक्षाहरूमा विद्यार्थीहरूको ज्ञानार्जनको एकमात्र महत्वपूर्ण माध्यम श्रुतिबोध नै हो भने माथिल्ला कक्षाहरूमा पठनबोधको माध्यमबाट पनि ज्ञानार्जन गर्न सकिने हुँदा यसप्रतिको निर्भरता घट्दै जान्छ तर पनि श्रुतिबोधको महत्व र आवश्यकता भने कुनै नु कुनै रूपमा रहिरहन्छ । माथिल्ला कक्षाहरूमा कथ्य भाषाको श्रुतिबोध क्षमताको विकास गर्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन । लेख्य भाषाको श्रुतिबोध क्षमताको समेत विकास गर्नु आवश्यक हुन्छ अर्थात् लिखित सामग्रीको सस्वरवाचन सुनेर बुझ्न सक्ने क्षमताको खाँचो पर्दछ ।

विद्यार्थीहरूमा श्रुतिबोध क्षमताको विकासका लागि उनीहरूको रुचि, क्षमता एवम् स्तरका आधारमा विभिन्न किसिमका कथा, कथांश, चुटुकिला, रोचक प्रसङ्गहरू तथा अन्य अंशहरूको सङ्कलन गरी उपयोग गर्न सकिन्छ । श्रुतिबोध विकासाका

लागि उपयोग गरिने सामग्रीहरू प्रामाणिक, स्तरनुकूल, रुचिपूर्ण, ज्ञानवर्द्धक एवम् अनुकूल ढाँचामा आधारित हुनुपर्दछ ।

समग्रमा के भन्न सकिन्छ भने श्रुतिबोध भाषाशिक्षणको आधारशीला हो र ज्ञानविज्ञानको आधारभूत माध्यम पनि हो । शिक्षार्थीको वैयक्तिक र सामाजिक विकासको दृष्टिकोणले पनि यो निकै महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । यस सम्बन्धी कमजोरीले शिक्षार्थीको बोलाइ, पढाइ वा भाषा विकासको समग्र कार्यक्रममा समेत नराम्रो असर पर्न सक्ने हुन्छ । अतः श्रुतिबोधलाई भाषा विकास एवम् ज्ञान विकासको अपरिहार्य अङ्गका रूपमा स्थान दिनुपर्छ ।

२.२.२ पठनबोध

लिपिबद्ध दृश्यात्मक भाषामा उतारिएका ज्ञान एवम् सूचनालाई मस्तिष्कले सङ्गठित गरेर अर्थबोध गर्नु वा ग्रहण गर्नु पठनबोध हो । आँखा र मस्तिष्कको सम्लग्नताले पाठकका पूर्वानुभवित संज्ञान र दृश्यसङ्केतहरूलाई द्रुततापूर्वक सङ्गठित गरेर बुझ्ने सीप र क्षमता नै पठनबोधको अभिप्राय हो । आँखा, दृश्यात्मक प्रतीक (अक्षर, शब्द, पदावली, वाक्य आदि) र अर्थानुसन्धान यी तीन कुराको एकैसाथ सम्लग्नता रहने हुनाले पठनबोधलाई एक जटिल एवम् चुनौतीपूर्ण मानसिक कार्य हो भन्न सकिन्छ । पठनका क्रममा अक्षर, शब्द, पदावली र वाक्यहरूको पहिचान, आफ्ना अनुभवका आधारमा तिनको सङ्गठन र आफ्नो बोध क्षमताको आधारमा तिनको अर्थ लगाउने कार्यले पठनबोध उत्कृष्टतातर्फ पुग्दछ भने त्यसभन्दा विपरीत स्थितिमा पठनकलामा ह्रास आउँछ । पठनबोधमा दृश्यात्मक अभिव्यक्तिलाई पाठकले वैचारिक बिम्बमा परिणत गरी अर्थ पहिल्याउने काम गर्दछ ।

समग्रमा पठनबोध भन्नाले कुनै भाषिक व्यवस्थाअन्तर्गत अभिव्यक्त विचारलाई ग्रहण गर्ने महत्त्वपूर्ण सीप बुझिन्छ । ज्ञानको शृङ्खलालाई उन्ने प्रक्रिया आँखा र मस्तिष्कको सन्तुलित र असन्तुलित चालमा फरक पर्छ ।

पढाइको उद्देश्य बोधविना पूरा हुन सक्दैन । बोधको भाषिक व्यवस्थाअनुसार शब्दहरूको अर्थ निर्धारण गर्ने र उक्त अर्थलाई त्यस भाषाको व्यापक ढाँचामा सम्बद्ध गराइ लेखकका मनमा भएका सम्बन्धित विचारहरूको शृङ्खलामा उन्ने प्रक्रिया पठनबोधमा सम्लग्न रहन्छन् ।

पठनबोध लिपिवद्ध भाषामा सञ्चित गरेर ज्ञानभण्डार गर्ने महत्वपूर्ण उपाय भएकाले उक्त प्रयोजनका लागि समुचित मात्रामा उपयोगी बनाउन यसलाई शिक्षार्थीले सीप अझ कलाको रूपमा हासिल गर्नु पर्ने हुन्छ । शिक्षार्थीको भाषा विकासको समग्रतामा पनि पठनबोधको प्रभावकारी भूमिका रहन्छ । पठनबोधले शिक्षार्थीको संज्ञानात्मक एवम् भाषिक दुवै कुराको विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेजस्तै पठनबोधको विकासमा पनि शिक्षार्थीद्वारा आर्जित उक्त संज्ञानात्मक र भाषिक दुवै पृष्ठभूमिले मद्दत गरेको हुन्छ । त्यसैले पठनबोधलाई भिन्न-भिन्न कुराको एकीकृत तथा संश्लिष्ट सीप मानिन्छ । यसको क्षमताको विकासका लागि केवल कक्षामा गराइने कार्यकलापहरू मात्र पर्याप्त हुँदैनन् । यसका लागि विद्यालयीय वातावरणको प्रभावकारिता (पुस्तकालय, वाचनालय) को प्रशस्त महत्व रहन्छ । यसबाहेक विद्यालयेतर वातावरण तथा अवसरले पनि यसको विकासमा भिन्नता देखा पर्छ । शिक्षार्थीको अभिरुचि तथा क्षमतानुसारका पाठ्यसामग्रीको उत्पादन र पढ्ने वातावरणको सिर्जना हुनु पनि नितान्त आवश्यक हुन्छ । अतः पठनबोध क्षमताको विकासका लागि विद्यालय तथा विद्यालयेतर अवसरहरू उपलब्ध गराउन सकेमा अझ प्रभावकारी हुन्छ ।

‘पठनबोधको उत्कृष्ट रूप मौन पठन र यसको केन्द्रीय महत्व पठनबोध हो (शर्मा र पौडेल, २०६० : १०७) ।’ यसको विकासले नै शिक्षार्थीको ज्ञान एवम् अनुभव विस्तार हुने तथा पूर्वानुभव एवम् पूर्वज्ञानलाई परिष्कार गरी नयाँ-नयाँ दृष्टिकोण तथा सृजनात्मक क्षमताको विकासमा समेत सहयोग पुग्ने देखिन्छ । यसरी शिक्षार्थीको शैक्षिक विकास मात्र नभएर सर्वाङ्गीण विकासमा समेत पठनबोधको महत्वपूर्णको भूमिका रहेको हुन्छ ।

२.३ पठनबोधको तह

सामान्यतया पठनबोधलाई चारतहमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ, जुन निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ:

- (क) अभिधात्मक तह: सुरुको बोध नै अभिधात्मक बोध हो । यसमा बोधाले प्रस्तुत सन्दर्भमा अभिव्यक्त शब्द, वाक्य र विचारको शाब्दिक अर्थ मात्र खोज्दछ । अर्थात् बोधाले सिधा अर्थमात्र ग्रहण गर्दछ ।
- (ख) व्याख्यात्मक तह: यसमा बोधाले सिधा वा शाब्दिक अर्थ मात्र ग्रहण नगरी लेखकले सिधा नभनेको तर त्यसमा अन्तर्निहित विचारहरूको अनुमान गरिन्छ ।
- (ग) समीक्षात्मक तह: यस तहमा बोधाले पठित सामग्रीको सत्यता तथा उपयुक्ततालाई केलाएर हेर्ने वा समीक्षा गर्ने गर्दछन् ।
- (घ) सृजनात्मक तह: यस तहमा बोधाले भाषामा अन्तर्निहित अभिप्रायलाई आफ्नो जीवनका विविध सन्दर्भमा प्रयोग गर्न सामर्थ्य हासिल गर्दछन् ।

२.४ पठनबोध शिक्षणको प्रयोजन

१. कुनै लिखित सामग्रीलाई पढी उक्त सामग्रीबाट अभिव्यक्तिगत तथ्य, विचार वा भाव पक्केर आफ्नो प्रतिक्रिया दिन सक्ने क्षमताको विकास गर्न ।
२. लिखित सामग्रीलाई गति, यति मिलाई शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वरवाचन गर्न ।
३. पाठमा व्यक्त गरिएका विषयवस्तुहरूको सही अर्थ लगाई पढ्न ।
४. विविध विषयको जानकारीका लागि विभिन्न साहित्यिक विधाहरू विश्लेषण गर्न सक्ने गरी पढ्न ।
५. विविध ज्ञानविज्ञान तथा व्यवसायिक क्षेत्र सम्बद्ध भाषाका विशिष्ट पद, पदावली, वाक्यरचना र अभिव्यक्तिगत विशेषताहरूसँग परिचित गराई तिनको सूक्ष्मताको बोध गर्ने क्षमताको विकास गर्न,

६. लिखित सामग्रीबाट मुख्य-मुख्य कुराहरू बुझ्ने गरी पढ्न ।
७. विभिन्न विषयहरू पढी शब्दभण्डारको वृद्धि गर्न
८. अभिव्यक्तिगत शैली विविधताको पहिचान गर्न,
९. पठित शब्दहरूको उपयुक्त किसिमले प्रयोग गर्न,
१०. विद्यार्थीहरूमा स्वाध्ययन क्षमताको बानी बसाली ज्ञानभण्डारको वृद्धि, बौद्धिक तथा व्यक्तित्व विकास गर्न,

२.५ पठनबोध शिक्षणका प्रक्रिया तथा कार्यकलापहरू

१. विद्यार्थीहरूलाई पठनबोधको अभ्यासका लागि प्रयोग गरिने पाठ्यसामग्री निर्धारित पाठ्यपुस्तकको उद्धरण भए सोही पाठ्यपुस्तकबाट र नभए उक्त सामग्री पाठपत्रका रूपमा वा श्यामपाटीमा लेखी सार्न लगाएर वा मुखैले भनी टिप्न लगाएर विद्यार्थीलाई उपलब्ध गराउने ।
२. विद्यार्थीहरूलाई उक्त उद्धरण सरसर्ती पढ्न लगाई शब्दार्थसम्बन्धी कुनै कठिनाइ देखिए त्यसको सामाधान गरिदिने ।
३. विद्यार्थीहरूलाई निश्चित समय तोकी उक्त उद्धरणलाई मौनवाचन गर्न लगाउने र आवश्यकता हेरी निम्न लिखित कार्यहरूमध्ये सबै वा केही आवश्यकीय कार्यकलाप गराउने ।

(क) पठित उद्धरणका बारेमा बोध प्रश्नोत्तर गराउने:

बोध प्रश्नोत्तर लिखित वा मौखिक दुवै किसिमले गराउन सकिने भए पनि समयको सदुपयोगका दृष्टिले मौखिक र सङ्क्षिप्त खालका हुनु वाञ्छनीय मानिन्छ । यस प्रयोजनका लागि उपयोग गरिने प्रश्नहरू प्रत्यक्ष, अनुमानात्मक, निचोडमूलक र समीक्षात्मक सबै किसिमका हुन सक्छन् ।

(ख) पठित उद्धरणको शीर्षक छनोट गर्न लगाउने :

शीर्षक छनोट गर्न लगाउँदा त्यसको पक्ष वा विपक्षमा र अन्य विकल्प भए तिनका बारेमा समेत पुष्ट्याइँ गर्न लगाउने ।

(ग) पठित उद्धरणबाट विद्यार्थीहरूलाई नै बोध प्रश्न निर्माण गर्न लगाउने ।

कक्षाकोठाका केही विद्यार्थीहरूलाई खास उद्धरण वा पाठ्यसामग्री दुई तीन पटक पढ्न लगाई उक्त उद्धरण वा पाठ्यसामग्रीका मुख्य-मुख्य कुरासँग सम्बन्धित प्रश्न बनाउन लगाउने र अरू विद्यार्थीहरूलाई चाहिँ उक्त पाठ्यसामग्री पढ्न मात्र लगाउने अनि प्रश्नहरू बनाइसकेपछि ती प्रश्नहरू पाठ्यसामग्री पढ्ने बाँकी अरू विद्यार्थीहरूलाई सोध्न लगाई प्रश्नोत्तर कार्यकलापमा परिणत गर्न सकिन्छ ।

(घ) पठित उद्धरणबाट मुख्य बुँदा टिप्न लगाउने ।

विद्यार्थीहरूलाई खास उद्धरण वा पाठ्यसामग्री पढ्न लगाई त्यससँग सम्बन्धित विषयवस्तु वा घटनाका मुख्य बुँदाहरू टिप्न लगाई कक्षामा सुनाउन लगाउन सकिन्छ ।

(ङ) पहिले नै प्रश्न दिई उत्तर खोज्न लगाउने ।

विद्यार्थीहरूलाई कुनै उद्धरण वा पाठ्यसामग्री पढ्न लगाउनु छ भने सो पढ्नुभन्दा पहिले नै त्यससँग सम्बन्धित केही प्रश्न शिक्षकले श्यामपाटीमा लेखिदिने र ती प्रश्नहरूको सही उत्तर विद्यार्थीहरूलाई खोज्न लगाई कक्षाकोठामा वताउन लगाउन सकिन्छ ।

(च) सम्बन्धित अनुच्छेदका तथ्यहरूलाई तालिकाबद्ध गर्न लगाउने ।

विद्यार्थीहरूलाई खास उद्धरण वा पाठ्यसामग्री पढ्न दिई उक्त उद्धरण वा पाठ्यसामग्रीबाट महत्वपूर्ण तथ्यहरूलाई तालिका बनाई तालिकीकरण गर्न लगाउन सकिन्छ ।

(छ) सम्बन्धित उद्धरणमा व्यक्त विचार, मुख्य विचार वा सारांश भन्न लगाउने ।

विद्यार्थीहरूलाई खास उद्धरण वा पाठ्यसामग्री पढ्न लगाई त्यससँग सम्बन्धित मुख्य विचार वा सारांश बताउन लगाउन सकिन्छ । सारांश भन्न लगाउँदा विद्यार्थीहरूलाई समग्र पाठ (कथा, जीवनी, निबन्ध, लेख आदि) को उपयोग गर्न लगाउनु उपयुक्त देखिन्छ ।

(ज) सम्बन्धित उद्धरणमा प्रस्तुत सङ्कथनका विशेषताहरू पहिल्याउन लगाउने, जस्तै- भेदक, शीर्ष वाक्य आदि ।

(झ) सम्बन्धित उद्धरणका खासखास शब्द वा शब्दांशहरू भिकी तिनको पूर्ति गर्न लगाउने ।

विद्यार्थीहरूलाई कुनै खास उद्धरण वा पाठ्यसामग्री पढ्न लगाई उक्त उद्धरणबाट खास खास शब्द वा शब्दांश शिक्षकले भिकी खाली ठाउँ भएको ठाउँमा विद्यार्थीहरूलाई आफूले पढेर बुझेका आधारमा ती शब्द वा शब्दांशहरू पूर्ति गर्न लगाउन सकिन्छ ।

(ञ) अनुच्छेद पढेर त्यसको अगाडि वा पछाडि हुन सक्ने घटना वा विषयवस्तुको अनुमान गर्न लगाउने ।

कुनै उद्धरण वा अनुच्छेद विद्यार्थीहरूलाई पढ्न लगाई त्यसमा व्यक्त विषयवस्तु वा घटनाभन्दा पहिले वा पछाडि के कुरा वा घटना हुन सक्छ अथवा भयो होला सो अनुमान गर्न लगाउन सकिन्छ ।

(ट) पठित अनुच्छेद वा सङ्कथनको समीक्षा गर्न लगाउने ।

वास्तवमा पढ्नु भनेको शब्द चिन्नु तथा अभिव्यक्ति विचारलाई सामान्य रूपमा ग्रहण गर्नु मात्र नभई उक्त विचारको प्रासङ्गिकता तथा उपयुक्तताको समीक्षा गर्नुपनि हो । तसर्थ विद्यार्थीहरूलाई खास अनुच्छेद वा पाठ्यसामग्री पढ्न लगाई विभिन्न ढङ्गबाट समीक्षा गर्न लगाउन सकिन्छ ।

४. प्रयोजनपरक दृष्टिले विभिन्न विषयका पुस्तक तथा अन्य सामग्रीहरू पढ्न लगाई बोधात्मक प्रश्नोत्तर गराउने आदि ।

२.६ पठनबोधमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू

पठनबोध क्षमता कुनै खास तह वा कक्षाका सबै विद्यार्थीहरूका उस्तै अर्थात् समान रूपमा विकास भएको हुँदैन । यसो हुनुका पछाडि विभिन्न प्रभावक तत्त्वहरूले प्रभाव पारेका हुन्छन्; जुन निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) पाठ्यसामग्रीको छनोट

पठनबोध क्षमताको विकासमा महत्वपूर्ण प्रभावकको रूपमा पाठ्यसामग्री छनोटलाई लिन सकिन्छ । दृष्टांश र अदृष्टांश पाठ्यसामग्रीलाई पठनबोध क्षमता जाँचका लागि उपयोग गरिन्छ । यी सामग्रीहरू विद्यार्थीहरूको रुचि, चाहना, आवश्यकता, स्तर वा क्षमताअनुकूल हुन आवश्यक हुन्छ । दृष्टांश पाठ्यसामग्रीअन्तर्गत खास तह वा कक्षाका लागि पाठ्यक्रमद्वारा निर्देशित पाठ्यपुस्तकको खास पाठबाट छनोट गरिन्छ, जुन सामग्री विद्यार्थीहरूले पहिले नै अध्ययन गरिसकेका हुन्छन् । त्यस्तै अदृष्टांश पाठ्यसामग्री अन्तर्गत विभिन्न पत्रपत्रिका, लेख, विज्ञापन, समाचारपत्र, अन्य पुस्तकहरू आदिद्वारा छनोट गरिन्छ । पठनबोधका लागि सामग्री छनोट गर्दा पद्यभन्दा गद्य, काल्पनिकभन्दा तथ्यपरक, भावुकभन्दा बौद्धिक एवम् संज्ञानात्मक जस्ता कुरामा ध्यान दिनुपर्दछ । उपर्युक्त कुराहरूलाई बेवास्ता गरी सामग्रीको छनोट गरिएमा विद्यार्थीहरूको वास्तविक पठनबोध क्षमताको मापन नहुने हुँदा सामग्री छनोटलाई यस किसिमको अध्ययनमा महत्वपूर्ण प्रभावक तत्त्वका रूपमा लिन सकिन्छ ।

(ख) वातावरण

पठनबोध क्षमताको विकासमा सबैभन्दा महत्वपूर्ण प्रभावक तत्त्वको रूपमा वातावरणलाई लिन सकिन्छ । विद्यार्थीहरूले पढेका कुरा कोलाहलयुक्त, होहल्ला, तनावपूर्ण एवम् सङ्कुचित वातावरणको तुलनामा शान्त, स्वच्छ एवम् खुल्ला वातावरणमा बढीभन्दा बढी स्मरण गर्दछन् । अनुकूल वातावरणको अभावमा पढेको कुरा बोध गर्न असम्भव हुने र बोध विनाको पढाई अर्थहीन हुने हुनाले विद्यार्थीहरूलाई

अनुकूल एवम् उचित वातावरणको आवश्यकता पर्ने हुन्छ । तसर्थ अनुकूल वातावरण नै विद्यार्थीहरूलाई पढाइप्रति उत्सुकता जगाउने प्रभावकारी प्रेरक तत्व भएकाले पठनबोध क्षमताको विकासमा वातावरणको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ ।

(ग) विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक एवम् संवेगात्मक अवस्था

कुनै पनि विद्यार्थीको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक हुनका लागि उक्त विद्यार्थी शारीरिक, मानसिक एवम् संवेगात्मक रूपमा स्वस्थ हुनुपर्दछ । कुनै पनि विषयवस्तु पढेर सार कुरा ग्रहण गर्नका लागि जति बढी मात्रामा शारीरिक एवम् मानसिक रूपमा स्वस्थ विद्यार्थीले सक्छ, त्यति अन्धा, बहिरा, अपाङ्ग एवम् मानसिक रूपमा असन्तुलन भएका विद्यार्थीबाट सम्भव हुँदैन । शारीरिक दुर्बलताको कारणले कतिपय अवस्थामा विद्यार्थीहरूलाई हीनताबोध भई पढाइप्रति मन नजाने र पढिहाले पनि सम्भन नसक्ने जस्ता समस्या देखिन्छन् । त्यसै गरी संवेगात्मक विचलन जस्तै डर, त्रास, चिन्ता, रिस, आवेग आदि तत्वहरूले विद्यार्थीहरूमा जरो गाडेपछि पनि उनीहरूले पढेका कुराहरू सम्भन नसक्ने हुन्छन् । तसर्थ पठनबोध क्षमताको विकासका लागि विद्यार्थी शारीरिक, मानसिक एवम् संवेगात्मक रूपमा स्वस्थ एवम् सन्तुलित हुन आवश्यक देखिन्छ ।

(घ) अभ्यास

सीप भन्ने कुरा जति अभ्यास गयो त्यति बढ्दै र परिष्कृत हुँदै जान्छ । यसको विपरीत प्राप्त आदत वा सीपलाई जति उपयोगमा ल्याउन छाड्यो अथवा अभ्यस्त बनाइराख्न छाड्यो उति त्यो कुण्ठित हुँदै सीमित भएर वा हराएर जान पनि सक्छ । तसर्थ पठनबोध पनि एक किसिमको सीप भएको कारणले अभ्यासलाई जति बढी बलियो पार्दै गयो त्यति नै पढेको कुरा बुझ्ने क्षमता पनि बलियो हुन्छ । विद्यार्थीहरूलाई जति बढी मात्रामा भाषिक, साहित्यिक वा अन्य सन्दर्भ सामग्रीहरूममा निरन्तर अभ्यास गराउँदै लैजान सकिन्छ, त्यति नै बढी मात्रामा उनीहरूममा पढाइप्रतिको अभिरुचि बढ्दै जाने र पढेका कुराको मुख्य चुरो पनि ग्रहण गर्न सक्ने

क्षमता बलियो हुने हुँदो पठनबोध क्षमताको विकासका लागि अभ्यासले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

अध्याय तीन

व्याख्या तथा विश्लेषण

यस अध्ययनमा कक्षा ६ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पहिल्याउने उद्देश्य राखिएकाले उक्त उद्देश्य पूर्तिको लागि अघिल्लो परिच्छेदमा वर्णन गरिएको अध्ययन विधिको आधारमा काठमाडौं उपत्यकाअन्तर्गत काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुर जिल्लाका विभिन्न ठाउँका सार्वजनिक तथा निजी विद्यालयहरूका जम्मा १०० जना विद्यार्थीहरूबाट आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । त्यसैका आधारमा यस अध्यायमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ । व्याख्या तथा विश्लेषण गर्दा प्राप्त तथ्याङ्कलाई प्रतिशत गणना, मध्यमान, मानक विचलन र विभिन्न चलहरूका बीच तुलनात्मक विश्लेषण गर्नका लागि ५ परीक्षण लगायतका साङ्ख्यिकीय विधिहरूको समेत उपयोग गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यमा तथ्याङ्क विश्लेषणका लागि अपनाइएका विभिन्न विधि तथा प्रविधिहरूको विस्तृत विवरणका साथै चलहरूको विश्लेषित स्वरूप निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ -

३.१ समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति

३.१.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	२५ प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा बढी		७५ प्रतिशतभन्दा बढी	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१००	०	०	१	१	५२	५२	४७	४७

उपर्युक्त तालिकाअनुसार प्रतिनिधि नमुना छनौटका कुल सङ्ख्या १०० मध्ये २५ प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या सून्य देखिन्छ । २५ प्रतिशतभन्दा माथि र ५० प्रतिशतभन्दा तल पठनबोध क्षमता भएका

विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या एक प्रतिशत देखिन्छ । ५० प्रतिशतभन्दा माथि र ७५ प्रतिशतभन्दा तल पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । ७५ प्रतिशतभन्दा बढी पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ४७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । तालिका अनुसार ५० प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरू एक प्रतिशत देखिनु र ५० प्रतिशतभन्दा बढी पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या नै बढी देखिनुले समग्रमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन आउँछ ।

३.१.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१००	३६।३८	५।८१	५२	५२	४८	४८

माथिको तालिकामा नमुना छनोट गरिएका १०० जना विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान ३६.३८ रहेको देखिन्छ भने मानक विचलन ५.८१ रहेको देखिन्छ । मध्यमानलाई आधार मानेर मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तल वर्गीकरण गरेर हेर्दा सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूमध्ये ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि रहेको देखिन्छ । त्यस्तै गरी मध्यमानभन्दा तल ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू देखिन्छन् । मध्यमानभन्दा माथि विद्यार्थी सङ्ख्या बढी र मध्यमानभन्दा तल कम रहेकाले विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिन्छ । त्यसैगरी मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता हेर्दा मानक विचलन ५.८१ देखिनुले विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा एकरूपता साथै सन्तोषजनक देखिन्छ ।

३.२ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

३.२.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	२५ प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा बढी		७५ प्रतिशतभन्दा बढी	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१००	१	१	८	८	३५	३५	५६	५६

उपर्युक्त तालिकामा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति देखाइएको छ । विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई प्रतिशत गणना गरी हेर्दा कुल १०० जना विद्यार्थीमध्ये २५ प्रतिशतभन्दा कम दृष्टांश पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीको सङ्ख्या १ प्रतिशत देखिन्छ । २५ प्रतिशतभन्दा बढी र ५० प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या ८ प्रतिशत देखिन्छ । त्यसैगरी ५० प्रतिशतभन्दा बढी र ७५ प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३५ प्रतिशत र ७५ प्रतिशतभन्दा बढी पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५६ प्रतिशत देखिन्छ । प्रस्तुत अध्ययनमा माथिको तालिकामा उच्चतम श्रेणीका रूपमा मापन गरिएको ७५ प्रतिशतभन्दा बढी अङ्क प्राप्त गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५६ प्रतिशत देखिनुले समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको प्रमाणित हुन्छ ।

३.२.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१००	१८।८	८।१२	५६	५६	४४	४४

माथिको तालिकाअनुसार प्रतिनिधि नमुना छनोटमा समावेश गरिएको १०० जना विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोधको मध्यमान १८.४ र मानक विचलन ४.१२ रहेको छ । मध्यमानलाई आधार मानेर हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि ५६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू र मध्यमानभन्दा तल ४४ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेका देखिन्छन् । धेरै विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि रहनु र कम विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल देखिनुले कक्षा सातका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक मान्न सकिन्छ । मानक विचलनको आधारमा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता हेर्दा मानक विचलन ४.१२ देखिनुले दृष्टांश पठनबोध क्षमतामा एकरूपता पाइन्छ ।

३.३ समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

३.३.१ प्रतिशतको आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	२५ प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा बढी		७५ प्रतिशतभन्दा बढी	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१००	०	०	७	७	३५	३५	५८	५८

प्रस्तुत तालिकामा विद्यार्थीको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई प्रतिशत गणना गरी हेर्दा १०० जना विद्यार्थीहरूमध्ये २५ प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरू सून्य प्रतिशत देखिन्छ । ५० प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या ७ प्रतिशत र ५० प्रतिशतभन्दा बढी पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या ३५ प्रतिशत देखिन्छ । त्यस्तै गरी ७५ प्रतिशतभन्दा बढी पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या ५८ प्रतिशत देखिन्छ । यहाँ न्यूनतम श्रेणीको रूपमा मापन गरिएको २५ प्रतिशतभन्दा तल प्राप्त गर्ने विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सून्य रहनु र उच्चतम श्रेणीका रूपमा मापन गरिएको विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ५८ प्रतिशत रहनुले समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च भएको पाइन्छ ।

३.३.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१००	१७।९८	३।३६	५८	५८	४२	४२

प्रस्तुत तालिकामा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान र मानक विचलन दिइएको छ । जसअनुसार कुल १०० जना विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान १७.९८ र मानक विचलन ३.३६ रहेको छ । समग्र अदृष्टांश मध्यमान १७.९८ लाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५८ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ४२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमानभन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या बढी भएको कारणले समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिन्छ । त्यसैगरी मानक विचलन ३.३६ देखिनुले पनि विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा धेरै विचलन नभएको पाइन्छ ।

३.३.३ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना

सम्पूर्ण विद्यार्थी सङ्ख्या १००	दृष्टांश उद्वरण	अदृष्टांश उद्वरण
मध्यमान	१८।४	१७।९८
मानक विचलन	४।१२	३।३६
कुल मान	०।७९	

प्रस्तुत तालिकामा विद्यार्थीहरूको समाविष्ट कुल विद्यार्थी सङ्ख्या १०० जना रहेको देखिन्छ । समग्र दृष्टांश पठनबोधतर्फको मध्यमान १८.४ र समग्र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान १७.९८ रहेको देखिन्छ । यसरी दुवै मध्यमानलाई हेर्दा दृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमानभन्दा अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान कम रहेको देखिन्छ । त्यसैले विद्यार्थीहरूमा अदृष्टांश पठनबोध क्षमताभन्दा दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको पाइन्छ । उक्त तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार दृष्टांश मानक विचलन ४.१२ र अदृष्टांश मानक विचलन ३.३६ रहेको पाइन्छ । मानक विचलनलाई हेर्दा विद्यार्थीहरूमा अदृष्टांशभन्दा दृष्टांश उद्धरण बढी विचलित भएको देखिन्छ । त्यसैले विद्यार्थीहरूमा दृष्टांश पठनबोध क्षमता र अदृष्टांश पठनबोध क्षमता उस्तै उस्तै रहेको देखिन्छ । दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमतामा अन्तर केलाउन t मान ०.०५ सार्थक तहमा हेर्दा t को मान ०.७९ रहेवाट पनि दृष्टांश पठनबोध क्षमता र अदृष्टांश पठनबोध क्षमतामा अन्तर छैन भन्ने तथ्यको पुष्टि गर्दछ ।

३.४ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको समूहगत स्थिति

कुल सङ्ख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	समूह	समूहगत सङ्ख्या	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमान भन्दा तल			
					सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
१००	३६।३८	५।८१	स्थानीयता:							
			गाउँ	५०	२०	४०	घण	टण		
			नगर	५०	२९	५८	दज्ञ	द्वद		
			लिङ्ग:							
			छात्र	५०	२०	४०	घण	टण		
			छात्रा	५०	३०	६०	दण	द्वण		
			विद्यालयको प्रकृति:							
			निजी	५०	३४	६८	ज्ञट	घद		
			सार्वजनिक	५०	१६	३२	घद्व	टड		
			भाषिक पृष्ठभूमि:							
नेपाली मातृभाषी	५०	३६	७२	ज्ञद्व	दड					
नेपाली विमातृभाषी	५०	१३	२६	घठ	ठद्व					

उपर्युक्त तालिकामा नमुना छनौटमा परेका १० जना निजी तथा सार्वजनिक विद्यालयहरूका १०० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । समग्र मध्यमान ३६.३८ र समग्र मानक वचिलन ५.८१ लाई आधार मानी स्थानीयताका आधारमा गाउँमा रहेका सार्वजनिक तथा निजी विद्यालयहरू र नगरमा रहेका निजी तथा सार्वजनिक विद्यालयहरू, त्यस्तै लिङ्गका आधारमा छात्र, छात्राहरू, विद्यालयको प्रकृतिको आधारमा निजी र सार्वजनिक विद्यालय, भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा पहिलो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा बोल्नेलाई नेपाली मातृभाषी र दोस्रो भाषाका रूपमा मात्र नेपाली भाषा बोल्नेलाई नेपाली विमातृभाषी भनी समूह विभाजन गरी विश्लेषण गर्दा निम्नानुसार देखिन्छ :

स्थानीयताका दृष्टिले समग्र पठनबोधमा गाउँतर्फका ५० जना र नगरतर्फका ५० जना विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । समग्र मध्यमान ३६.३८ लाई आधार मानी हेर्दा गाउँतर्फका ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेका छन् । मध्यमानभन्दा तल र मध्यमानभन्दा माथिको अन्तर धेरै देखिएकोले गाउँका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक मान्न सकिदैन । यसैगरी नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको विश्लेषण गर्ने क्रममा समग्र पठनबोध क्षमताको मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा ५८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको उक्त तथ्याङ्कले देखाएको पाइन्छ । उक्त तथ्याङ्कलाई केलाउदा बहुप्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र अल्पप्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले समूहगत रूपमा नगरतर्फका समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको पाइन्छ ।

विद्यार्थीहरूलाई लैङ्गिक समूहमा बाँडेर हेर्दा पनि छात्रतर्फ ५० र छात्रातर्फ ५० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । समग्र मध्यमान ३६.३८ लाई आधार मानेर विश्लेषण गर्दा ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेका देखिन्छन् । मध्यमानभन्दा तल र माथिको अन्तर

धेरै भएकाले छात्रहरूको पठनबोध क्षमतामा सन्तोषजनक स्थिति देखिंदैन त्यसैगरी समग्र मध्यमानलाई आधार मानेर छात्राहरूको पठनबोध क्षमतालाई दृष्टिगत गर्दा ६० प्रतिशत मध्यमानभन्दा माथि र ४० प्रतिशत मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ। उक्त तथ्याङ्कका आधारमा मध्यमानभन्दा माथि र तलको अन्तर बढी छ जसमा बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि रहनुले छात्राहरूको पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ।

विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा निजी क्षेत्रमा सञ्चालित विद्यालयहरू र सार्वजनिक रूपमा सञ्चालित विद्यालयहरूमा ५०, ५० जना विद्यार्थीहरूलाई अध्ययनका रूपमा समावेश गरिएको छ। समग्र मध्यमानलाई आधार मानी निजी क्षेत्रका ६८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तल ३२ प्रतिशत पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरू रहेको पाइन्छ। यसरी समग्र मध्यमानका आधारमा निजी विद्यालयका बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र अल्पसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले निजी विद्यालयका कक्षा छ, पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता अधिक रहेको पाइन्छ। त्यसैगरी सार्वजनिक विद्यालयतर्फ समग्र मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा ३२ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र ६८ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ। यहाँ मध्यमानभन्दा माथि र तलको अन्तर बढी देखिन्छ जसमा बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल देखिनुले सार्वजनिक विद्यालयका कक्षा छ, पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता निकै कमजोर देखिन्छ।

भाषिक पृष्ठभूमिको आधारमा हेर्दा नेपाली मातृभाषी तर्फ ५० जना र नेपाली विमातृभाषी तर्फ ५० जना विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ। समग्र मध्यमानलाई आधार मानी नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीतर्फ केलाउँदा ७२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि रहेको देखिन्छ भने २८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा तल रहेको देखिन्छ। मध्यमानभन्दा माथि धेरै प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल थोरै प्रतिशत

विद्यार्थी भएकाले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक भएको पुष्टि हुन्छ । नेपाली विमातृभाषीतर्फ २६ प्रतिशत मध्यमानभन्दा माथि र ७४ प्रतिशत मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानभन्दा तल र मध्यमानभन्दा माथिको अन्तर फराकिलो भएकाले बढी प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेकाले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता कमजोर भएको पुष्टि हुन्छ ।

३.५ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	समूह	समूहगत सङ्ख्या	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमान भन्दा तल			
					सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
१००	१८।४	४।१२	स्थानीयता:							
			गाउँ	५०	२६	५२	६६	६६		
			नगर	५०	३०	६०	६०	६०		
			लिङ्ग:							
			छात्र	५०	२४	४८	६८	६८		
			छात्रा	५०	३१	६२	६२	६२		
			विद्यालयको प्रकृति:							
			निजी	५०	३४	६८	६८	६८		
			सार्वजनिक	५०	२३	४६	६८	६८		
			भाषिक पृष्ठभूमि:							
नेपाली मातृभाषी	५०	४०	८०	८०	८०	८०				
नेपाली विमातृभाषी	५०	१६	३२	६४	६४	६४				

उपर्युक्त तालिकामा जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या १०० जना रहेका छन् । दृष्टांश पठनबोध क्षमताको समग्र मध्यमान १८.४ रहेको छ भने समग्र मानक विचलन ४.१२ रहेको छ । उक्त मध्यमान र मानक विचलनलाई आधार मानी विभिन्न समूहका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई केलाउँदा निम्नानुसार अवस्था देखिन्छ:

स्थानीयताका आधारमा गाउँतर्फका ५० जना र नगरतर्फका ५० जना विद्यार्थीहरूलाई समावेश गरिएको छ । दृष्टांश पठनबोध क्षमताको समग्र मध्यमान १८.४ लाई आधार मानेर हेर्दा गाउँतर्फका ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । गाउँतर्फका विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र तलका खासै अन्तर नदेखिएकाले उनीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सामान्य रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी नगरतर्फ ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल देखिन्छ । नगरतर्फका अधिकांश विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि देखिएकाले नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको पाइन्छ ।

लैङ्गिक आधारमा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई केलाउँदा छात्रतर्फ ५० र छात्रातर्फ ५० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । समग्र दृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान १८.४ लाई आधार मानेर हेर्दा छात्रतर्फ ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेका छन् । मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तलको प्रतिशतमा खासै अन्तर नरहे पनि छात्रहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक मान्न सकिदैन । छात्रातर्फ ६२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि रहेका छन् भने मध्यमानभन्दा तल ३८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेका छन् । यसरी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि र तलमा बराबर विद्यार्थी नरहेर मध्यमानभन्दा माथि पठनबोध

क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या अधिक देखिएको छ, त्यसैले छात्राहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।

विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा माथिको तालिकामा देखाएअनुसार निजी विद्यालयतर्फ ५० जना र सार्वजनिक विद्यालयतर्फ ५० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । समग्र दृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान १८.४ लाई आधार मानी हेर्दा निजी क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता ६८ प्रतिशत मध्यमानभन्दा माथि र ३२ प्रतिशत मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यसरी बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि रहेकाले निजी विद्यालयअन्तर्गत कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको समग्र दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको पाइन्छ । सार्वजनिक विद्यालयतर्फ ४६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ५४ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यसरी सार्वजनिक विद्यालयको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिदैन ।

भाषिक पृष्ठभूमिको दृष्टिले विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता हेर्दा नेपाली मातृभाषी ५० र नेपाली विमातृभाषी ५० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । मध्यमान १८.४ लाई आधार मानी हेर्दा नेपाली मातृभाषीतर्फका ८० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र २० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल देखिन्छन् । बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि रहनुले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता राम्रो देखिन्छ । त्यसैगरी नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीतर्फ ३२ प्रतिशत मध्यमानभन्दा माथि र ६८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यहाँ मध्यमानभन्दा माथि र तलमा धेरै अन्तर देखियो । अल्पसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि देखिनुले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको पुष्टि हुन्छ । विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा समग्र दृष्टांश मानक विचलन ४.१२ देखिनाले दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्तर त्यति विचलित नभएर एकरूपता नै देखिन्छ ।

३.६ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	समूह	समूहगत सङ्ख्या	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल			
					सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
१००	१७।९८	३।३६	स्थानीयता:							
			गाउँ	५०	२६	५२	६६	६७		
			नगर	५०	३२	६४	३७	३३		
			लिङ्ग:							
			छात्र	५०	२४	४८	६८	६६		
			छात्रा	५०	३२	६४	३७	३३		
			विद्यालयको प्रकृति:							
			निजी	५०	३४	६८	३७	३३		
			सार्वजनिक	५०	२३	४६	६८	६६		
			भाषिक पृष्ठभूमि:							
नेपाली मातृभाषी	५०	३८	७६	३७	३३					
नेपाली विमातृभाषी	५०	१७	३४	६८	६६					

माथिको तालिकामा नमुना लिइएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या १०० रहेको छ । उक्त तालिकामा समग्र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान १७.९८ र मानक विचलन ३.३६ रहेको छ । मध्यमान र मानक विचलनलाई आधार मानी समूहगत रूपमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई निम्नानुसार विश्लेषण गर्न सकिन्छ:

स्थानीयताका दृष्टिले गाउँतर्फ ५० जना र नगरतर्फ ५० जना विद्यार्थीहरू समेटिएको छ । समग्र अदृष्टांश मध्यमान १७.९८ लाई आधार मानी हेर्दा गाउँ तर्फका ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानभन्दा तल र माथिको प्रतिशताङ्क हेर्दा धेरै अन्तर नरहेकाले गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सामान्य देखिन्छ । यसैगरी नगरतर्फ समग्र अदृष्टांश मध्यमान १७.९८ लाई आधार लिई मध्यमानभन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूलाई सन्तोषजनक र मध्यमानभन्दा तल पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूलाई निराशजनक तहमा राखेर हेर्दा ६४ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र ३६ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहनुले नगरतर्फ विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको प्रमाणित हुन्छ ।

विद्यार्थीहरूलाई लैङ्गिक दृष्टिकोणबाट हेर्दा प्रस्तुत अध्ययनमा ५० जना छात्र र ५० जना छात्राहरू नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा समावेश गरिएको छ । अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको समग्र मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा छात्रतर्फ ४८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ५२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेका छन् । यस तथ्यको आधारमा मध्यमानभन्दा माथि र तलको प्रतिशतलाई हेर्दा लगभग बराबरी रहेको अर्थात् खासै अन्तर नरहेकोले छात्रहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सामान्य नै रहेको पुष्टि हुन आउँदछ । छात्रा तर्फ विश्लेषण गर्दा ६४ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ३६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानका आधारमा मध्यमानभन्दा तल र माथिको अन्तर अधिक भएको पाइन्छ अर्थात् मध्यमानभन्दा माथि बहुसङ्ख्यक र मध्यमानभन्दा तल अल्पसङ्ख्यक

विद्यार्थीहरू रहनुले छात्रा विद्यार्थीहरूको समग्र अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई सन्तोषजनक रूपमा लिन सकिन्छ ।

विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा विश्लेषण गर्दा निजी विद्यालयतर्फ ५० र सार्वजनिक विद्यालयतर्फ ५० जना विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । समग्र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान १७.९८ लाई आधार मानी हेर्दा निजी विद्यालयतर्फ ६८ प्रतिशत अर्थात् बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र ३२ प्रतिशत अर्थात् अल्पसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिनाले निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता निकै उच्च रहेको पाइन्छ । यसैगरी सार्वजनिक विद्यालयतर्फ ४६ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमान भन्दा माथि रहेको पाइन्छ भने ५४ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तलरहेको पाइन्छ । उक्त तथ्याङ्कमा मध्यमानभन्दा तल पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या बढी भएको पाइनाले सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको पुष्टि हुन्छ ।

भाषिक पृष्ठभूमिको दृष्टिले केलाउँदा नेपाली मातृभाषीतर्फ ५० जना र नेपाली विमातृभाषीतर्फ ५० जना विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा ७६ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र २४ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल देखिन्छ । अधिकांश विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि रहनुले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च अर्थात् सन्तोषजनक देखिन्छ । त्यसैगरी नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको तथ्याङ्क केलाउँदा मध्यमानभन्दा माथि रहेका विद्यार्थीहरू ३४ प्रतिशत रहेको छ भने मध्यमानभन्दा तल ६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेका छन् । बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेकाले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता निराशजनक रहेको देखिन्छ । मानक विचलनका आधारमा सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको विश्लेषण गर्दा मानक विचलन ३.३६ रहेकाले अदृष्टांश पठनबोध क्षमतामा समूहगत रूपमा एकरूपता पाइन्छ ।

अध्याय चार

तुलनात्मक विश्लेषण

४.१ पठनबोध क्षमतामा विभिन्न समूहहरूको तुलनात्मक स्थिति

४.१.१ पठनबोध क्षमतामा स्थानीयताका आधारमा गाउँ र नगरबीच तुलना

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	कुल मान
गाउँ	५०	३५।३६	३६।३८	५।१९	५।८१	१।८३
नगर	५०	३७।१८		५।९७		

प्रस्तुत तालिकामा स्थानीयताका दृष्टिले पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने क्रममा गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५० जना र नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५० जना रहेको पाइन्छ । उक्त दुवै समूहका विद्यार्थीहरूको समग्र मध्यमान ३६.३८ देखिन्छ भने गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान ३५.३६ र नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको मध्यमान ३७.४ रहेको देखिन्छ । मानक विचलनलाई हेर्दा उक्त समूहको समग्र मानक विचलन ५.८१ रहेको छ । गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मानक विचलन ५.१९ र नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको मानक विचलन ५.९७ रहेको देखिन्छ ।

स्थानीयताका दृष्टिले समग्र मध्यमान ३७.३८ लाई आधार मानी गाउँ र नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको तुलनामा गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध केही निम्न देखिन्छ । समग्र मध्यमान ३६.३८ भन्दा गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान १.०२ ले कम देखिएकाले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ । त्यसैगरी नगरतर्फका

विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने क्रममा समग्र मध्यमान ३६.३८ लाई आधार मानी हेर्दा सन्तोषजनक स्थिति पाइन्छ । समग्र मध्यमानभन्दा नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान १.०२ ले बढी रहनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ । यस अध्ययनमा समग्र मध्यमानका तुलनामा गाउँतर्फको मध्यमान १.०२ ले कम र नगरतर्फको मध्यमान १.०२ ले बढी रहनुले गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताभन्दा निम्न रहेको स्पष्ट हुन्छ तर यी दुवै समूहको अन्तर केलाउनका लागि त्मान ०.०५ सार्थक तहमा हेर्दा त्मान १.८२ रहनुले स्थानीयताका आधारमा गाउँ र नगर दुवै समूहका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर भएको देखिदैन । गणना गरिएको त्मान को मान भन्दा तालिकामा अङ्कित त्मान को मान बढी भएकाले उक्त कुराको पुष्टि गर्दछ । त्यसैले गाउँ र नगरका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन भन्ने प्राक्कल्पना सत्य सावित भएको छ ।

४.१.२ पठनबोध क्षमतामा लैङ्गिक आधारमा छात्र र छात्राबीचको तुलना

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	त्मान
पुत्र	५०	३५।५२	३६।३८	५।६६	५।८१	१।८९
पुत्रा	५०	३६।३८		५।८२		

प्रस्तुत तालिकामा समग्र विद्यार्थीहरूको लैङ्गिक आधारमा विभाजन

गरी छात्रतर्फ ५० र छात्रा तर्फ ५० जना विद्यार्थीहरूलाई समावेश गरिएको छ । उक्त तालिकामा समग्र मध्यमान ३६.३८ रहेको छ भने समूहगत रूपमा छात्र विद्यार्थीहरूको मध्यमान ३५.५२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने छात्रा विद्यार्थीहरूको मध्यमान ३७.२४

रहेको देखिन्छ । यसैगरी उक्त तालिकामा समग्र मानक विचलन ५.८१ छ भने समूहगत रूपमा हेर्दा छात्रतर्फको मानक विचलन ५.६७ र छात्रातर्फको मानक विचलन ४.८२ रहेको पाइन्छ ।

लैङ्गिकताका दृष्टिले समग्र मध्यमान ३६.३८ लाई आधार मानी छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा छात्र विद्यार्थीहरूको भन्दा छात्रा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिन्छ । अर्थात् छात्रातर्फ समग्र मध्यमानभन्दा ०.८६ बढी हुनुले उक्त कुराको पुष्टि गर्दछ । त्यसैगरी छात्र तर्फको पठनबोध क्षमताको स्थिति समग्र मध्यमानभन्दा ०.८६ ले कम हुनुले त्यति सन्तोषजनक मान्न सकिदैन । समग्रमा यस अध्ययनमा मध्यमानका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूबीच देखा परेको पठनबोध क्षमतामा धेरै अन्तर नदेखिएकोले उक्त समूहका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सामान्य रहेको मान्न सकिन्छ । तर यी दुवै समूहबीच अन्तर केलाउँदा t को मान ०.०५ सार्थकताको तहमा हेर्दा उक्त दुवै समूहको पठनबोध क्षमतामा अन्तर नभएको पाइन्छ । गणना गरिएको t को मानभन्दा तालिकामा अङ्कित t को मान बढी भएकाले उक्त कुराको पुष्टि गर्दछ । यसरी छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन भन्ने प्राक्कल्पना सत्य सावित भएको छ ।

४.१.३ पठनबोध क्षमतामा विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा निजी र सार्वजनिक विद्यालयबीच तुलना

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	t मान
निजी	५०	३८।८६	३६।३८	८।९४	५।८१	८।७२
सार्वजनिक	५०	३३।९		५।५३		

माथिको तालिकामा निजी रूपमा सञ्चालित ५ विद्यालयहरू र सार्वजनिक रूपमा सञ्चालित ५ विद्यालयहरूबाट ५०-५० जना विद्यार्थीहरू प्रतिनिधि नमुना छनौटको रूपमा समावेश गरिएको छ । समूहको समग्र मध्यमान ३६.३८ रहेको छ भने निजी तर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान ३८.८६ र सार्वजनिकतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान ३३.९ रहेको देखिन्छ । यसैगरी उक्त समूहको समग्र मानक विचलन ५.८१ देखिन्छ भने समूहगत रूपमा निजी विद्यालयतर्फको मानक विचलन ४.९४ र सार्वजनिक विद्यालयतर्फ मानक विचलन ५.५३ रहेको देखिन्छ ।

समग्र मध्यमानलाई आधार मानी उक्त समूहगत मध्यमानलाई हेर्दा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको मध्यमान २.४८ ले बढी रहेको छ भने सार्वजनिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको मध्यमान २.४८ ले तल रहेको पाइन्छ । उक्त तथ्याङ्कलाई आधार मानी निजी र सार्वजनिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको तुलनामा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता उच्च रहेको कुरा स्पष्ट हुन्छ । सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको तुलनामा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान ४.९६ ले बढी रहनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ । तर यी दुवै समूहबीच अन्तर केलाउँदा t मान ०.०५ सार्थक तहमा हेर्दा t को मान ४.७२ देखिएकाले यी दुवै समूहबीचको पठनबोध क्षमतामा अन्तर रहेको पाइन्छ । अर्थात् गणना गरिएको t को मान t तालिकामा अङ्कित t को मानभन्दा बढी भएको तथ्यले निजी र सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर भएको कुरा पुष्टि हुन्छ । त्यसैले निजी र सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन भन्ने प्राक्कल्पना गलत सावित भएको देखिन्छ ।

४.१.४ पठनबोध क्षमतामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषीबीच तुलना

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	कुल मान
नेपाली मातृभाषी	५०	३९।९३	३६।३८	४।०९	५।८१	७।७०
नेपाली विमातृभाषी	५०	३२।८४		५।०५		

माथिको तालिकामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली

मातृभाषीतर्फ ५० जना र नेपाली विमातृभाषीतर्फ ५० जना विद्यार्थीहरूलाई समावेश गरिएको छ । उक्त समूहको समग्र मध्यमान ३६.३८ रहेको छ भने नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको मध्यमान ३९.९२ र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको मध्यमान ३२.८४ रहेको पाइन्छ । उक्त समूहको समग्र मानक विचलन ५.८१ रहेको छ भने नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको मानक विचलन ४.०९ र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको मानक विचलन ५.०५ रहेको देखिन्छ ।

समग्र मध्यमानलाई आधार मानेर हेर्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ । समग्र मध्यमान ३६.३८ भन्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको मध्यमान ३.५४ ले बढी हुनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ । त्यसैगरी नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई समग्र मध्यमानका आधारमा विश्लेषण गर्दा उक्त समूहका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको पाइन्छ । समग्र मध्यमानभन्दा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको मध्यमान ३.५४ ले कम रहनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ । यसरी उक्त समूहबीचका विद्यार्थीहरूको

मध्यमानका आधारमा तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गर्दा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूभन्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ । तर उक्त दुई समूहबीच अन्तर छ कि छैन भनेर हेर्न t को मान ०.०५ सार्थकताको तहमा हेर्दा उक्त दुवै समूहबीचको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर भेटिन्छ । गणना गरिएको t को मानभन्दा तालिकामा अङ्कित t को मान कमी भएकोले यस कुराको पुष्टि गरेको छ । यसरी भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन भन्ने प्राक्कल्पना गलत सावित भएको देखिन्छ ।

अध्याय पाँच

निष्कर्ष तथा सुभावहरू

५.१ निष्कर्ष

कक्षा ६ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोधसम्बन्धी प्रस्तुत यस अध्ययनबाट निम्नलिखित निष्कर्षहरू प्रस्तुत गरिएको छः

- ५.१.१ समग्र पठनबोध क्षमताको स्थितिमा विद्यार्थीहरूको क्षमतालाई प्रतिशतमा गणना गर्दा ९९ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ५० प्रतिशतभन्दा बढी देखिएकाले विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
- ५.१.२ समग्र पठनबोध क्षमतामा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा तल कम प्रतिशत र मध्यमानभन्दा माथि बढी प्रतिशत विद्यार्थीहरू देखिनुले समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक नै देखिन्छ ।
- ५.१.३ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई प्रतिशतका आधारमा गणना गर्दा ७५ प्रतिशतभन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको प्रतिशत अधिक रहेकोले विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको पाइन्छ ।
- ५.१.४ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई मध्यमानका आधारमा हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि र तलको अन्तर हेर्दा १२ प्रतिशत बढी विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि रहेकाले विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
- ५.१.५ समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई प्रतिशताङ्क गणना गर्दा ७५ प्रतिशतभन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको

प्रतिशत बढी रहेकाले समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।

- ५.१.६ समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यमानका आधारमा हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या बढी प्रतिशत देखिएकाले अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
- ५.१.७ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गर्दा दृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान भन्दा ०.४२ ले बढी देखिनुले दृष्टांश पठनबोध क्षमता अदृष्टांश पठनबोध क्षमताभन्दा केही सन्तोषजनक देखिए पनि खासै अन्तर देखिदैन ।
- ५.१.८ स्थानीयताका दृष्टिले समूहगत रूपमा समग्र पठनबोध क्षमताको मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा गाउँतर्फ ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल देखिनुले गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता कमजोर देखिन्छ । यसैगरी नगरतर्फ ५८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता उच्च रहेको पाइन्छ ।
- ५.१.९ विद्यार्थीहरूलाई लैङ्गिक समूहमा बाडेर हेर्दा समग्र छात्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई समग्र मध्यमानका आधारमा हेर्दा ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनाले छात्र समूहका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको देखिन्छ । यसैगरी छात्रा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि ६० प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहनुले छात्रा समूहका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।

- ५.१.१० समग्र मध्यमानलाई आधार मानी समूहगत रूपमा विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा हेर्दा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि बहुसङ्ख्यक र सार्वजनिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल बहुसङ्ख्यक रहनुले निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिन्छ भने सार्वजनिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता निराशजनक रहेको देखिन्छ ।
- ५.१.११ भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा समग्र मध्यमानका आधारमा हेर्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको भन्दा अधिक रहेको देखिन्छ ।
- ५.१.१२ विद्यार्थीहरूको समग्र दृष्टांश मध्यमानका आधारमा दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई स्थानीयताका दृष्टिले हेर्दा गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको मध्यमानभन्दा माथि र तलमा खासै अन्तर नभएकाले उनीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सामान्य रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी नगरतर्फका अधिकांश विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि रहेकाले उनीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।
- ५.१.१३ लैङ्गिक दृष्टिले छात्र र छात्रा विद्यार्थीसमूहको दृष्टांश पठनबोध क्षमता समग्र दृष्टांश मध्यमानका आधारमा हेर्दा छात्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति सामान्य देखिन्छ भने छात्रा समूहका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।
- ५.१.१४ विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा निजी र सार्वजनिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई समग्र दृष्टांश मध्यमानका आधारमा विश्लेषण गर्दा निजी विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च र सार्वजनिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको देखिन्छ ।

- ५.१.१५ भाषिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा नेपाली मातृभाषीतर्फ बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र नेपाली विमातृभाषीतर्फ अल्पसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको मात्र पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि देखिनुले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च देखिन्छ भने नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको पाइन्छ ।
- ५.१.१६ समग्र अदृष्टांश मध्यमान १७.९८ का आधारमा गाउँ र नगरका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र तलको प्रतिशताङ्क हेर्दा धेरै अन्तर नरहेकाले गाउँ तर्फका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सामान्य देखिन्छ भने नगरतर्फका बढी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि रहनुले उनीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।
- ५.१.१७ लैङ्गिक दृष्टिले हेर्दा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई समग्र अदृष्टांश मध्यमानका आधारमा विश्लेषण गर्दा छात्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सामान्य देखिन्छ भने छात्रा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि बहुसङ्ख्यक र मध्यमानभन्दा तल अल्पसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू रहनुले उनीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
- ५.१.१८ विद्यालयको प्रकृतिको आधारमा निजी र सार्वजनिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई समग्र अदृष्टांश मध्यमानका आधारमा विश्लेषण गर्दा निजी विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको पाइन्छ भने सार्वजनिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको पाइन्छ ।

- ५.१.१९ भाषिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई समग्र अदृष्टांश मध्यमानका आधारमा विश्लेषण गर्दा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको तुलनामा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता अधिक रहेको पाइन्छ ।
- ५.१.२० स्थानीयताका दृष्टिले समग्र पठनबोध क्षमतामा गाउँ र नगरका विद्यार्थीहरूबीच पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर पाइदैन । t को मान ०.०५ सार्थक तहभन्दा तल हुनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ ।
- ५.१.२१ समग्र पठनबोध क्षमतामा लैङ्गिक आधारमा हेर्दा छात्र र छात्राबीच पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर पाइदैन । t को मान ०.०५ सार्थक तहभन्दा तल हुनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ ।
- ५.१.२२ समग्र पठनबोध क्षमतामा विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा हेर्दा निजी तथा सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा अन्तर पाइन्छ । t को मान ०.०५ सार्थक तहभन्दा बढी हुनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ ।
- ५.१.२३ समग्र पठनबोध क्षमतामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा हेर्दा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूका बीच पठनबोध क्षमतामा अन्तर देखिन्छ । t को मान ०.०५ सार्थक तहभन्दा बढी हुनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ ।

५.२ सुझाव

‘कक्षा ६ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन’ शीर्षकमा गरिएको शोध अध्ययन र विश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा निम्नलिखित सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

- ५.२.१ भाषिक सीप विकासका लागि पठनबोध क्षमता अति आवश्यक भएको कुरालाई मध्यनजर गरी पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माणका क्रममा पठनबोध सम्बन्धी क्रियाकलाप समावेश गरिनुपर्दछ ।
- ५.२.२ विद्यार्थीहरूलाई पठनबोध सम्बन्धी अभ्यास गराउँदा पाठ्यपुस्तकमा समावेश भएका पाठहरूबाट मात्र नगराएर अन्य स्तर सुहाउँदा र उपयुक्त विषयवस्तुबाट पठनबोध सम्बन्धी अभ्यास गराउनुपर्दछ ।
- ५.२.३ विद्यार्थीहरूमा अदृष्टांश पठनबोध क्षमता वृद्धि गर्नका लागि आवश्यक सन्दर्भ पुस्तक तथा पत्रपत्रिकाहरू विद्यालयमा उपलब्ध गराई विद्यार्थीहरूलाई स्वाध्ययनप्रति प्रेरित गराउनुपर्दछ ।
- ५.२.४ सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता अभिवृद्धि गर्नका लागि उक्त विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको बढी चापलाई नियन्त्रण गरी विभिन्न सन्दर्भसामग्री, पत्रपत्रिका आदिको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- ५.२.५ नेपाली विषयप्रतिको गलत धारणाका कारण तालिम अप्राप्त, जुनसुकै विषयका शिक्षकद्वारा शिक्षण गर्ने परिपाटीको अन्त्य गरी तालिम प्राप्त, विषय शिक्षकद्वारा शिक्षण गर्नुपर्ने अनिवार्य गरिनुपर्दछ ।
- ५.२.६ कक्षा शिक्षणमा शिक्षक मात्र सक्रिय नभइ सकेसम्म विद्यार्थीहरूको सक्रियतालाई बढाउनुपर्दछ ।
- ५.२.७ नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई पनि नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरू सरह अगाडि ल्याउनका लागि सकेसम्म अध्ययनमा सक्रियता बढाउन प्रेरित गर्नुपर्दछ ।
- ५.२.८ पठनबोध क्षमता विकासको लागि तल्लो तह देखिनै विषयवस्तु, चयन गर्दा स्थानीयता, लिङ्ग, भाषा, उमेर, कक्षा, तह आदि विविध पक्षलाई ध्यान दिई रोचक विषयवस्तु समावेश गरिनुपर्दछ ।

५.२.९ विद्यालयमा तल्लो तहदेखि नै निगमनात्मक विधिलाई प्राथमिकता दिई पढपढ विधि अपनाई कक्षा शिक्षण गर्ने परिपाटीलाई अन्त्य गरिनुपर्दछ ।

५.२.१० भाषिक क्षमता विकास गराउन कक्षा शिक्षणमा पठनबोध सम्बन्धी क्रियाकलाप समावेश गरिनुपर्दछ ।

५.३ भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू

१. पठनबोध क्षमता विकासका लागि शिक्षण क्रियाकलापको भूमिका सम्बन्धी अध्ययन,
२. प्राथमिक तहका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन,
३. भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा प्राथमिक तह उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूको पठनबोध सम्बन्धी अध्ययन,
४. कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पद्यांश पठनबोध क्षमताको अध्ययन,
५. कक्षा नौ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिबोध क्षमताको अध्ययन,
६. छात्रछात्राहरूमा पठनबोध क्षमतामा फरक हुने कारणहरूको अध्ययन,
७. पहाड र तराइ क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा फरक हुने कारणहरूको अध्ययन ।
८. विद्यार्थीहरूमा पत्रपत्रिका तथा लेखरचना सम्बन्धी पठनबोध क्षमताको अध्ययन

सन्दर्भग्रन्थसूची

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५३), भाषाशिक्षण : केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति, काठमाडौं :
विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

)))))) (२०५७), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

)))))) र केदारप्रसाद शर्मा (२०५२), कक्षा तीन पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार
क्षमताको अध्ययन, काठमाडौं : अप्रकाशित अनुसन्धान प्रतिवेदन, काठमाडौं
शिक्षा क्याम्पस ।

)))))) (२०६१ चौ.सं.), प्रारम्भिक नेपाली शिक्षण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
।

)))))) र बट्टीविशाल भट्टराई, (सम्पा २०६१), प्रायोगिक नेपाली शब्दकोश, काठमाडौं :
विद्यार्थी पुस्तक प्रकाशन प्रा.लि. ।

आचार्य, होमप्रसाद (२०५४), कक्षा पाँच पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार
क्षमताको अध्ययन, अप्र. स्नातकोत्तर शोधपत्र, ने.भा.शि.वि., त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०५९ छै.सं.), साहित्यप्रकाश, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

कार्की, उपेन्द्र (२०५५), शैक्षिक मापन तथा मूल्याङ्कन, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक
भण्डार ।

खनाल, पेशल (२०६०), शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति, काठमाडौं : स्टुडेन्टस बुक्स,
पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स, कीर्तिपुर ।

गौतम, रामप्रसाद (२०६१), भाषिक अनुसन्धान विधि, काठमाडौं : दीक्षान्त पुस्तक
भण्डार, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

गौतम, गुरुप्रसाद (२०६०), कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको
अध्ययन, अप्र. स्नातकोत्तर शोधपत्र, ने.भा.शि.वि., त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

ज.ब.रा. स्वयंप्रकाश र अन्य (२०५८), शिक्षामा मापन र मूल्याङ्कन, काठमाडौं :
विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

दुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल (२०५९), प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं :
एम.के. पब्लिशर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।

पराजुली, कृष्णप्रसाद (२०४९), नेपाली अध्ययन तथा अभिव्यक्ति, काठमाडौं :
रत्नपुस्तक भण्डार ।

पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य (सम्पा., २०४०), नेपाली वृहत् शब्दकोश, काठमाडौं :
नेपाली राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०५८), हाम्रो नेपाली किताब कक्षा ६, सानोठिमी, भक्तपुर ।
)))))) (२०५७ दो.सं.), निम्नमाध्यमिक नेपाली पाठ्यक्रम, सानोठिमी,
भक्तपुर ।

)))))) (२०५७ दो.सं.), माध्यमिक नेपाली पाठ्यक्रम, सानोठिमी, भक्तपुर ।

)))))) (२०६३), निम्नमाध्यमिक तहको विशिष्टीकरण तालिका, सानोठिमी, भक्तपुर ।

)))))) (२०५७), शिक्षक निर्देशिका, काठमाडौं : त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

)))))) (२०४३), अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशन, काठमाडौं : त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

बन्धु, चूडामणि (२०५२), अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन, काठमाडौं : रत्नपुस्तक
भण्डार ।

भण्डारी, पारसमणि र माधव पौडेल (२०६९), साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचना,
काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, केदारप्रसाद र माधव पौडेल (२०६०), नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण,
काठमाडौं : न्यु हिरा बुक्स ।

शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेले (२०५२), शोध विधि, काठमाडौं : साभा
प्रकाशन ।

सुब्बा, बेगेन्द्र र रामचन्द्र खनाल (२०६१ दो.सं.), रसिलो नेपाली ५, काठमाडौं :
आठराई प्रकाशन ।

ज्ञवाली, कृष्णप्रसाद (२०६३), कक्षा दसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध
क्षमताको अध्ययन, अप्र. स्नातकोत्तर शोधपत्र, ने.भा.शि.वि., त्रि.वि., कीर्तिपुर ।